

A NAGYVÁRADI NYOMDÁSZAT TÖRTÉNETE.

NAMÉNYI LAJOSTÓL.

(Harmadik közlemény, a szöveg közt egy hasonmással.)

III.

A papnevelő-intézet nyomdája.¹

A várad-i püspökök sorában, kik közül nem egy dísz az egyháznak és részt követelt az ország politikai ügyeinek vezetésében is, egyike a legkimagaslóbbaknak: gróf Csáky Miklós (1737—1747), kinek nevéhez több korszakalkotó ujtás fűződik. A püspöki uradalmaknak mai jövedelmező alapon való kezelése: a várad-egyházmegyei plebániák alapítása javarészt Csáky püspök alkotásai. Az így felszaporodó egyházmegyei papi szükséglet fedezésére 1741. február 17-ikén Nagy-Váradon papnevelő intézetet állított fel és azt egyebek közt nyomdával is felszerelte.

Csáky püspök a nyomdászat lelkes híve, ki átértette a sajtó magasztos hivatását és tisztában volt ennek nagyfontosságú jelentőségével, hatalmával. A püspök különben is nagy könyvbarát; nevének aegise, anyagi támogatása mellett tiz évi püspöki működése ideje alatt nagy számmal jelentek meg oly művek, melyek a mellett tanuskodnak, hogy Csáky püspök a tudománynak, a szabadelvű eszmék terjedésének akart szolgálatot tenni, mikor ezek megjelenését elősegítette. Papjai részére nem egy léleknemesítő ismeret terjesztő művet iratott. Elégséges lesz utalnunk a Komá-

¹ E fejezet adatait legnagyobb részt Zsák J. Adolf papnövendék úrnak köszönhetem, ki fáradságot nem kimélve úgy a püspökségi, mint a papnöveldei levéltárból összegyűjtötte mindazt, mi a papnöveldei nyomda történetére vonatkozik. Azért ez önzetlen munkásságáért e helyütt is köszönetet mondok.

romban, 1740-ben megjelent »Florilegium . . . . . sponsalitium accomdatum« című műre, mit Paxi Lajos pálos atya írt, melynek címében meg van említve, hogy . . . . . ad usum curatorum animarum Dioecesis Magno Varadiensis . . . . . iratta a püspök. Hasonlóképp ugyancsak saját papjai részére fordította olaszból és nyomatta Kassán, 3 kötetben Ardia Antal jezsuita nagyhirű művét: Tripartita tuba catechetica, és ennek előszavában a fordító következőképp emlékezik meg a kiváló püspökről: . . . . idem Illustrissimus Praesul aere suo liberaliter ac sponte oblato recudi illud voluit; eo fine ut Pastoribus animarum sua praesertim in Diocesi semita sufficeret, eorum opera rudium populorum pectoribus inserenda . . . . Továbbá az előbb említett Florilegium 1741-iki kiadásának¹ előszavában az író a következőket mondja: . . . . complura Virorum Doctissimorum opera, quae ad mores populi formandos facerent, magnis impensis luci publicae data in Tuae usum Diaeceseos dispersa sunt . . . . Ime megannyi bizonyíték: Csáky püspök mennyire kedvelte a sajtót, ismerve ennek feladatát és hatalmát.

Arra a kérdésre: mikor alapította a nyomdát? ha okmányilag határozott választ nem is adhatunk, mert a szeminárium alapítási okmányában, mely 1741. február 17-ikén kelt, erről még nincsen szó, mégis, ha tekintetbe vesszük, hogy az utóbb említett mű előszavában meg van említve: . . . . ac ipsum novissime Varadini Typographeum erexisti ut cum omnibus Urbs ista per Te florere ceperit ornamentis, hoc etiam praecipuo provehendae Religionis, bonarumque artium praesidio gloriaretur . . . . és e mű a címlap szerint 1741. július elején jelent meg, úgy a nyomda felállítását az 1741. február 17 és július eleje közti időre tehetjük.

A nyomda a mai Szent-László téren levő »Korona-kávéház« helyén volt régi és a szeminárium tulajdonát képezett épületben nyert helyet s ott volt végleges eladásáig.

Működését azonban csak később kezdette meg. E mellett bizonyít, hogy 1745-ig a váradai írók sőt a szeminárium is könyveiket másutt nyomtatják. Így 1743-ban a vizsgálati kérdések Nagy-Szombatban jelennek meg. Ha tehát a nagyváradai papnöveldei nyomda működését már megkezdette volna, úgy a sajtótermékek kétség-

¹ Petrik nem említi.

kivül ott jelennek meg. De így az első nyomda termék 1745-ből ismeretes. Könyvészetileg azonban még ismeretlen és azért czélszerűnek találjuk teljes bibliografiai leírást adni:

Universa Philosophia ad Mentem Doctoris subtilis Joannis Scoti. Quam sub gratiosissimis Auspiciis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Nicolai, Dei et Apostolicae Sodi Gratia Episcopi Varadiensis E Comitibus Csaki De Keresztszeg . . . . etc. etc. Publice propugnandam susceperunt

UNIVERSA PHILOSOPHIA

Ad Mentem Doctoris subtilis JOANNIS SCOTI.

Quam
Sub gratiosissimis Auspiciis
EXCELENTISSIMI, ILLUSTRISSIMI

REVERENDISSIMI Domini, Domini

NICOLAI,

DEI, & Apostolicae Sodi Gratia
EPISCOPI VARADIENSIS,

E. COMITIBUS

CSAKI

DE KERESZTSZEG.

Perpetui Tetræ Sceptuensis Comitatus, Inclitici Comitatus Bihariensis, Perpetui ac SUPREMI COMITIS Sacrae Regiae Majestatis ACTUALIS, INTIMI CONSILIARII &c. &c.
Publicè propugnandam Susceperunt.

In Conventu M. Varadiensis ad Spiritum Sanctum, Ordinis Minorum, S. P. Francisci, Strictioris Observantiae, Provinciae Hungariae S. S. Salvatoris, Anno 1745. Mensis Dec.
R. R. F. F. F. Peregrinus Hatvanyi & Fr. Solanus Mészáros, ejusdem Ordinis & Provinciae Philosophiae Alumni, ac Religiosi Professi.

Sub Assistentia

P. F. GEORGII KERNHOFER,

prælibati Ordinis, & Provinciae, Philosophiae Lectoris Ordinarius.

MAGNO VARADINI.

Per GREGORIUM KALLAI.

A NAGYVÁRADI PAPANVELŐ-INTÉZET
NYOMDÁJA ELSŐ TERMÉKÉNEK CZÍMLAPJA.

in Conventu M. Varadiensis ad Spiritum Sanctum Ordinis Minorum S. P. Francisci, Strictioris observantiae . . . . Anno 1745. R. R. F. F. F. Peregrinus Hatvany et Fr. Solanus Mészáros ejusdem Ordinis et Provinciae, Philosophiae alumni, ac Religiosi Professi. Magno Varadini, Per Gregorium Kallai. (4-r. 3 levél).¹

zetőt nem találtak. Az első bérlő Kallai György, de kinek működése felől semmit sem tudunk. Kétségtől azonban csak rövid ideig működött e nyomdánál, mert 1746-ban már Becskereki Mihály jegyzi a nyomdatermékeket. Bizonyosra vehető, hogy a nyomda nemcsak ez egyetlen mű előállítására szorítkozott, sajnos azonban, hogy a váradi püspökségi, az ottani papnöveldei sem az 1836-ban

¹ E fejezetben számos Petrik könyvészeti munkájában ismeretlen műnek címét adjuk. E könyvek a papnöveldei könyvtárban vannak meg és ismertetésük a könyvtárnok, Zsák J. Adolf papnövendék úr érdeme.

leégett kapuczinus zárda fenmaradt könyvjegyzékében további, ez időszakra vonatkozó könyvcímeket nem találunk.

Még meg kell jegyeznünk, hogy az említett, bárcsak három levélre terjedő művecskében, kilencz betű faj van felhasználva, mi az akkori nyomdai viszonyokhoz mérten elég gazdag felszerelésnek mondható.

A második bérlő Becskereki Mihály, ki kilencz éven át (1746—1755) vezeti a nyomda ügyeit és működése idejéből oly nyomtatványokat ismerünk, melyek kiállítás tekintetében valóban figyelmet érdemelnek. Valószínű, hogy Becskereki első sorban azért kapott meghívást a papnövelde részéről, mert már Kolozsvárott a jezsuiták nyomdájánál jelét adta szakértelmének, és ő nyomta a seminariumi könyveket is. Kolofonja rendszerint »Typis Semin. B. M. V. Elisab. per Michaëlem Becskereki« vagy »Typis Seminarii Csakiani per M. B.« mig a magyar nyelvű nyomdatermékeken : »Boldog Asszony látogatása Seminariumának bőtfivel«.

Az általa nyomtatott művek között legdiszesebb Dones Petrus Ludovicus *Generalis temporum notio* (k. 8-r. 16 lev. + 137 és 4 l.) című könyve, mely 1749-ben jelent meg. E műben találkozzunk első ízben diszesebb metszésű kezdőbetűkkel; ép így feltűnő a latin és görög betűk ékessége és a nyomás tisztasága. A Regni Christi Sempiterna stabilitas feliratu fejezet fölött csinos metszésű apocalypticus kép: szárnyas oroszlán és bivaly mögött angyal és sas látható, míg napsugarak közt a Szentélek jelenik meg. Figyelmet érdemelnek az egyes fejezetek végén található végvignetták, melyek között különösen szembeötlő a virágtartóból kiinduló körvonalak, a szalaggal összekötött koszoru, mit napraforgóra emlékeztető dísz övez.

Látható mindebből, hogy a nyomda felszerelése már nagyobb feladatok megoldására is képes és termékei minden tekintetben vetekednek a korabeli hazai nyomdákéival csín és kiállítás tekintetében.

A nyomdának külön nyomtatói jelvénye nincsen.

A kilencz évi időszak alatt összesen 25 mű jelent meg, melyek közül Petrik Géza tizenegyet sorol fel, mig a nála hiányzóknak a címei itt következnek :

Applausus Onomasticus Excellmo Ilimo ac Rdmo Domino Dno Paulo e Comitibus Forgách de Gyimes Eppo Varadiensi . . . .

Anno 1749 die 25 Januarii obsequiosa devotione exhibitus per Michaellem Beeskereki Typ. Magno Varadinens,

E mű 34 distichonból áll, végén e szavakból: Paulus e Comitibus Forgách a következő anagramma van: Voce Christi fugabam lupos.

Dreifache Glückseligkeit des Alt und Neuen Grosswardeins . . . . An dem Orth des in Grund-veste eingesenchten Steins einer zahlreichen Teutscheu Nation vorgetragen von O. Petro Wütt, der Gesellschaft Jesu Priestern etc. . . . Grosswardein Gedruckt (így!) Typis Seminarii B. M. V. durch Michaellem Beeskereki 1752. (Kis ívrét 22 levél).

Sacerdos Christianus . . . . perspicue exponitur, ... dum conclusiones ex universa philosophia juxta Scoti principia et Aristotelis dogmata concinnatus in Conventu Magno Varadiensi . . . . publice propugnarent . . . . Bonaventura Ács, Franciscus Petro Anno MDCCLIII. (8-r. 8 lap).

Hely és nyomtató nélkül, de a nyomdai diszitések a mű címén kívül is igazolják, hogy a papnöveldei nyomda terméke.

Preces ad usum ecclesiae M. Varadiensis quibusdam feriis, fessis et octavis eorum diei solitae. Varadini. Typis Seminarii Csákiani per Michaellem Beeskereki. 4-r. 10 levél).¹

Év nélkül. E mű a nagyváradi székesegyházban a mai napig Szent László ünnepén és nyolczadán szertartás könyvül szolgál.

Resolutio sacratissimae ceesarae Regiaequae Majestatis Domini Domni clementissimi Augustanae et Helveticae confessioni addictis, in Hungaria degentibus, data. M. Varadimi, Typis Seminarii B. V. Elisabeth Visitantis per Michaellem Beeskereki. (Folio 4 l.).²

Ezekén kívül csak a rövidített címeit ismerjük a következőknek, melyek fel vannak sorolva a váradi kapuczinus zárda könyvtári katalogusában, a művek azonban a zárda 1836-iki leégése alkalmával elpusztultak:

Laurentii Scupuli: Certamen Spirituale 1751. M. Varadini. 12-r. Instructio lucrandi Indulgentias Jubilaei. Magno Varadini. 1721. 12-r.

Magyar nyelvű könyv.

Pauli Forgách episcopi Florilegium. Magno Varadini. 1754. 12-r.³

Cantilenae sacrae. M. Varadini. 1754. 12-r.

Hebdomada Marianna. M. Varadini. 1754. 16-r. Mindkettő német nyelvű könyv.

Antonius Ardie S. J.: Tuba Catechetica. Magno Varadini. 1754.

Barchladius Joannes: Paraenesis ad Sectarios. Magno Varadini 1755.

¹ E felsorolt négy könyv a váradi papnöveldei könyvtárban van meg.

² Megvan Biharvármegye levéltárában.

³ E munkának egy 1752-iki és egy 1753-iki nagyváradi kiadása ismeretes.

Évek szerint a Becskerekai időszaki munkásságáról a következő táblázat számol be :

	Latin	Magyar	Német	Összesen
1746-ban	1	—	—	1
1747-ben	1	—	—	1
1748-ban	1	—	—	1
1749-ben	6	—	—	6
1750-ben	1	—	—	1
1751-ben	1	1	—	2
1752-ben	1	1	1	3
1753-ban	2	—	—	2
1754-ben	3	—	2	5
1755-ben	1	—	—	1
Év nélkül	2	—	—	2
Összesen	20	2	3	25

Az időszak számbeli eredménye is elég érdekes. Különösen figyelmet érdemel, hogy ekkor nyomtatott először a papnöveldei nyomda magyar nyelvű könyveket és német mű ezuttal jelent meg először váradi nyomdában.

Becskerekai Mihály távozása után a nyomda szünetelt. Mi volt ennek oka ? arra, sajnos, biztos adatunk nincsen. Csak 1762-ből ismerünk újabb könyvet és így feltételezzük, hogy addig a nyomda sem működött. Ekkor már Wolf József a nyomda bérlője, kinek kolofonja : »Impressum. apud Josephum Wolf, Typographum Episcopalem.« Működése ideje igen rövid, alig két évre terjedő és ez időszakból csak három sajtóterméket ismerünk. Ezek közül Petrik egyet nem ismer :

De regulis iuris canonici liber unicus. Authore Franc. Antonio Foebeo. Opus posthumum quod nunc primo in lucem prodit. Magno Varadini. Reimpressum apud Josephum Wolf typogr. episcopalem. 1763. (8-r. 5 lev. + 272 l.).

A nyomdai kiállításra nézve meg kell jegyeznünk, hogy betűi nem azonosak a Becskerekivel és úgy látszik a nyomda újabbakkal lett felszerelve. Kiállítás tekintetében figyelmet érdemel az 1762-ben megjelent »Institutiones juris canonici« című mű, melynek czimlapját, a szentháromság jele : az örök szem diszítí. Az első fejezetnél is csinos disz van alkalmazva, mely hajót ábrázol a tengeren, míg a láthatáron a felkelő nap látszik, előtér-

ben egy város látképe. Két oldalt a körözetben két angyal, az egyik szőlőt szed a tőkéről, míg a másik almát a fáról.

1766-ból is ismerünk nyomdaterméket, de ezen a bérlő neve nincs kitüntetve. A kolofon csak egyszerűen úgy szól: »Impressum in Typographia Episcopali«. A mű egy pásztori játék, szimfoniás zenekisérettel; címe: *Certamen Deorum in ornando Amynta*. (K. 4-r. 10 lev.) A cím lapját Patachich püspök czimere díszíti. A prologus fölött, mit Jupiter mond el és chorus követ, két lángoló oltár közt ékes virágtartó van elhelyezve. A füzet végén, egy angyal megfújja a harsonát és babért nyujt át.

Három éven át ismét nem találjuk nyomát annak, vajjon működött-e a nyomda, 1769-ből azonban négy sajtóterméket ismerünk és ezeken mint nyomdász Heller János Konrád Henrik van megjelölve, kinek kolofonja: »Typis Joannis Conradi Henrici Heller, Typographi Episcopalis«. A megjelent könyvek közül Petrik Géza kettőt ismer: *Isaac, figura redemptoris* (K. 8-r. 20 lev.) és ennek magyar kiadását (12-r. 23 l.). A latin kiadás cím lapján hosszú korona van, oldalt két körben csillagok, középen is ezeknek csoportosítása, de ez nem könyvnyomtatói jelvény, hanem inkább csak a cím lap kitöltésére szolgál. A daljáték személyei: Abraham, Isaacus, Sara, Gammari, Angelus és Chorus Pastorum. A szerző nincs megjelölve, de mint tudjuk Metastasio műve, magyarra pedig Gánóczy Antal fordította. A zenéjéről a füzet megemlékezik: *Musica est Domini Caroli Ditters, Cathedralis Ecclesiae Magno Varadiensis Capellae Magistri*.

A másik két mű könyvészetileg még ismeretlen:

Neumajer Ferencz Jézus társasága papjának augustai püspöki szék temploma néhai nevezetes oratorának Okosok hite. Magyarra fordítottat Mihaltz István ugyanazon társaságbeli pap által. Nagyváradon. Nyomtatott Heller János Konrád Henrik püspöki könyvnyomtató által, 1769-ik esztendőben. (K. 8-r. 364 l.).

A második ismeretlen műnél a nyomtatás helye nincsen ugyan megjelölve, de kétségkívül e nyomda terméke, mit a betűk és díszítések azonossága is igazol, a mellett a papnövelde levéltára szerint ezt a nyomda a szeminárium részére ingyen tartozott elkészíteni. Ennek címe:

Assertiones ex universa theologia, quos anno . . . . MDCC.

LXIX. propugandas suscepit M. Varadini . . . . Petrus Bikaly. (8-r. 20 levél).

A nyomda az 1771—1786. időszakban éri el virágzását, mikor Balent Ignác János a papnöveldei nyomda bérlője. Kiváló szakember, nagy ismeretekkel, kellő érzéssel és sajtótermékeit fölötte nagy dísz, ízlés és csinoság jellemzi. A nagyvárzdi írók most már nem idegenben nyomatják ki műveiket, hanem e nyomdából kerülnek ki többek közt Révai Miklós, Gánoczy Antal, Keresztesi József, Miller Jakab Ferdinánd művei. Különösen sokat ad a díszesebb kezdőbetűkre, a fejezetek élén kisebb metszeteket alkalmaz, egyes szakaszok végén ügyes végvignetták keltik fel figyelmünket és ha van is oly mű, mint Gánoczy Antal »Libellus castigatus«-a, hol a sajtóhibák felsorolása 12 oldalt foglal el, ezek is mindinkább kevesbednek és bizvást elmondhatjuk: ez időszokban nemcsak számra nézve ért el nagy sikereket a nyomda, de nyomdászati szempontból kifogástalan műveket nyújt. Kolofonja: »Typis Seminarii per Ign. Balent Typogr.« vagy »Impressum per Ign. Balent«, míg a magyar műveknél, melyek ez időszakban mód felett megsaporodnak, rendszerint: »Nyomtatott Balent I. J. könyvnyomtató által.

Ez időszak alatt a következő írók művei jelentek meg Váradon: Berents Keresztély, Gánoczy Antal, Jósa György, Keresztesi József, Klobusitzky Péter, Magnus P., Meonius Fl., Mihaloczi György, Miller Jakab Ferdinand, Patachich Ádám, Simonchicz János, Széles Vincze, Szluha Demeter, Ürményi József, Vass Nep. János, Zolnay Antal, Révai Miklós, Jantsó Antal és a könyvnyomdász: Bálent Ignác János, ki 1781-ben egy *Pásztori játékban le ábrázolt örvendetes köszöntést* írt (k. 4-r. 11 lev.), melynek ha nincs is különös irodalmi értéke, csengő versei, rímei bizonyosság a mellett, hogy Balent a képzetesebb nyomdászok közé tartozott.

Tizenöt évi működése alatt összesen 83 nyomtatvány kerül ki a műhelyéből, melyek közül a következők címei hiányoznak Petrik Géza Bibliographiájából:

Theses canonicae ex decretalibus D. Gregorii Papae IX. et jure Hungarico depromptae quas . . . . propugnandas suscepit . . . . David Ujvári Anno MDCCCLXXI, M. Varadini, Typis V. Seminarii per Ign. Joan. Bapt. Balent (4-r. 34 levél).

Assertationes ex universa theologia, quas . . . . Magno Vara-

dini Anno MDCCLXXIII. propugandas suscepit . . . . Antonius Jantsó, Magno Varadini. Impressum per Ignatium Joan. Balent Typographum episcopalem (8-r. 16 levél).

Novissima officia sanctorum, quae in antiquioribus Breviariis non reperiuntur. Magno Varadini. Impressum per Ign. Bapt. Balent episcopalem typographum 1775. (Kis 8-r. 96 l. + 1 levél).

Tentamen mathematicum quod . . . . M. Varadini Anno . . . . M. DCC. LXXV. . . . subiverunt . . . . Franciscus Ágoston et Samuel Pataki . . . . V. Semin. B. M. V, Elis. visit. alumni. Magno Varadini. Impress. per Ign. Joan. Bapt. Balent. Episc. Typogr. (4-r. 8 levél).

Assertiones theologicae quas . . . . defendendas susceperunt . . . . Petrus Klobusiczky . . . . et Petrus Sebestyén . . . . Anno M. DCC. LXXVI. Magno Varadini. Impressum per Ignatium Joan. Bapt. Balent. episcopalem Typographum. (4-r. 4 levél).

Tentamen ex Graecis et Arithmetica quod in regio principali et episcopali gymnasio Magno Varadiensi. Die 13. Marti Anni M. CCC. LXXVI. publice subiverunt . . . . Magno Varadini. Impressum per Ign. Joan. Bapt. Balent Episc. Typogr. (4-r. 2 levél).

Assertiones theologicae quas . . . . Magno Varadini Anno . . . . M. DCC. LXXVI. mense martio dié 28. defendendos susceperunt . . . . Gregorius Josa . . . . et Ignatius Lauffenbach . . . . Magno Varadini . . . . Impress. apud Ign. Joan. Bapt. Balent. Episcopalem Typogr. (4-r. 5 levél).

Tentamen publicum quod in regio principali et Episcopali Gymnasio Magno Varadiensi die 24 Julii M. DCC. LXXVI. subiverunt . . . . supremae Gramatices classis alumni . . . . Magno Varadini. Impress. per Ignat. Joan. Bapt. Balent. Episcopal. Typogr. (4-r. 2 levél).

Assertiones ex universa philosophia quas . . . . defendendas susceperunt . . . . Joannes Kulbert et Joannes Lajos . . . . V. Seminarii B. M. V. Elis. visit. alumni . . . . Anno M. DCC. LXXVII. Magno Varadini. Typis. V. Semin. per. Ign. Joan. Bapt. Balent, Typogr. (4-r. 4 levél).

Assertiones theologicae ex tractatibus de Deo Trino angelis et ex actibus Humanis . . . . quas . . . . propugnandas susceperunt . . . . Andreas Steiner et Theodorus Mitikovics. Magno Varadini. Typis V. Sem. per. Ign. Joan. Bapt. Balent. 1777. (4-r. 4 levél).

Theses Juridicae ex primo et secundo iustitutionem imperialis libro quas . . . . defendendas susceperunt . . . . Samuel Pataki . . . . et Josephus Jánosi . . . . V. Semin. B. M. Elis. visit. alumni. Anno M. DCC. LXXVII. Magno Varadini. Typis V. Seminarii per Ign. Joan. Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Assertiones scripturisticae ex quatuor ultimis S. Pauli epistolis et septem canonicis seu catholicis quas . . . . ex praelectionibus

. . . . Michaelis Kovách . . . . defendendas susceperunt . . . . Theodorus Mitikovicus et Petrus Sebestyén . . . . V. Semin. B. M. Virg. Elis. visit. alumni. Magno Varadini M. DCC. LXXVII. Typis V. Seminarii per Ignatium Joannem Baptistam Balent (4-r. 4 levél).

Tentamen publicum quod . . . . ex praelectionibus logicis Michaelis Kiss . . . . nec non mathematicis . . . . Stephani Káts . . . . subiverunt . . . . Joannes Laufenbach et Josephus Bagits. Seminarium B. M. V. Elis. visit. alumni. Anno M. DCC. LXXVIII, Magno Varadini. Typis V. Seminarium per Ignatium Joannem Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Assertiones ex universa philosophia gloriosissimis honoribus sapientissimae virginis ac invictissimae martiris Divae Catharinae philosophorum magistrae devoto affectu sacratae. Anno M. DCC. LXXVII . . . . Magno Varadini. Typis V. Seminarium per Ignatium Joannem Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Tentamen publicum, quod in archigymnasio regio Magno Variadensi supremae grammaticae classis alumni, M. DCC. LXXVIII. subiverunt et honoribus . . . . comitis Antonii Károlyi . . . . instituyente Jac. Ferdin. de Miller. M. Varadini. Impress. in Typogr. V. Sem. per Ign. Joan Bapt. Balent, Typogr. (4-r. 4 levél).

Materia tentaminis publici ex prolegomenis sacrae scripturae et capite primo geneleos quod subiverunt Josephus Jánosi et Joannes Kulbert. V. Seminarium Beatae Virginis Elisabeth visitantis alumni. Anno . . . . M. DCC. LXXVIII. mense maio die 25. Typis V. Seminarium per Ignatium Joan. Bapt. Balent. Typogr. (4-r. 4 lev.).

Syncharma illustrissimo Domino Domino Josepho Ürményi de eadem . . . . a schola humanitatis regii archigymnasii Magno Variadensis oblatum. Anno . . . . M. DCC. LXXIX. Mense Junio. Magno Varadini. Impress. iu Typographes V. Sem. per Ignatium Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Assertiones theologicae quas . . . . defendendas susceperunt . . . . Petrus Sebestyén et Georgius Nagy. Anno M. DCC. LXXIX. Magno Varadini. Impress. in Typogr. V. Semin. per Ign. Joan. Bapt. Balent. Typogr. (4-r. 6 levél).

Tentamen publicum quod . . . . ex praelectionibus . . . . Michaelis Kovách subibunt . . . . Josephus Jánosi et Joannes Lajos Venerabilis Seminarium Beatae Mariae Virginis Elisabeth visitantis alumni. Magno Varadini. M. DCC. LXXIX. Typis V. Seminarium per Ignatium Joannem Bapt. Balent, Typogr. (4-r. 4 levél).

Tentamen primum publicum ex dialectica quod . . . . subiverunt . . . . Georgius Szlavi. Paulus Rozgonyi et Georgius Siposs . . . . Anno M. DCC. LXXIX. Magno Varadini. Impressum in Typogr. V. Semin. per Ign. Joan. Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Tentamen publicum ex logica et mathesi quod . . . . subiverunt . . . . Josephus Sántha, Gregorius Siposs, Michael Balogh et

Andreas Keresztes Anno M. DCC. LXXX. M. Varadini Typ. v. s. per Ign. J. B. Balent Typogr. (4-r. 4 lev.)

Tentamen alterum publicum quod . . . . subiverunt Stephanus Tokodi et Josephus Kováts Seminarii B. M. V. Elis. vis. alumni. Anno M, DCC. LXXX. Magno Varadini. Typis v. sem. per Ign. J. B. Bap, Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Selectae propositiones ex metaphisica quas defendendas susceperunt nobiles ac eruditi Domini Thomas Nemiró, Michael Balogh, et Gregorius Molnár. M. Varadini, 1780. Typis V. Seminarii per Ign. Joan. Bapt. Balent. Typoraphum. (8-r. 3 levél).

Tentamen physicum et mathematicum quod . . . . subiverunt . . . . Ladislaus Berczik, Stephanus Tokodi et Martinus Dobay. Seminarii B. M. V. Elis. vis. alumni. Anno M. DCC. LXXX. Magno Varadini Typis V. S. per Ign. J. B. Balent Typogr. (4-r. 4 lev.).

Theses canonicae ex libro II. decretal. D. Gergorii Papae IX. . . . . quos . . . . Anno M. DCC. LLXX. mense Aprili propugnandas susceperunt . . . . Franciscus Kováts et Joannes Hutra. Magno Varadini. Typis V. Seminarii per Ign. Joan. Bapt. Balent. (4-r. 4 levél).

Assertiones theologicae quos . . . . defendendas susceperunt . . . . Joannes Lajos et Josephus Molnár . . . . alumni Seminarii B. M. Virg. Elis. visit. Magno Varadini M. DCC. LXXX. Typis V. Sem. per Ignatium Joannem Bapt. Balent. (4-r. 4 levél).

Tentamen scripturisticum quod . . . . ex praelectionibus . . . . Michaelis Kovách subibunt . . . . Andreas Török et Stephanus Török alumni sem. B. M. Virg. Elis. visit. M. DCC. LXXX. Magno Varadini. Typis V. S. per Ign. Joan. Bapt. Balent Typogr. (4-r. 4 levél).

Elegia ad Illustris. D. Comitem Josephum Károlyi. M. Varadini 1783. (4-r.)

In diem nominis R. R. D. Antonii Ganoczy. M. Varadini 1783. (4-r.)

Ez utolsó három művet Mihaloeczy György váradi jogakadémiai tanár írta.¹

Tentamen publicum quod . . . . ex praelectionibus . . . . phisicis Joannis Nep. Cervus . . . . nec non mathematicis . . . . Martini Takáts . . . . Anno . . . . M. DBC. LXXXVI. subiverunt . . . . Alexander Gáll, Franciscus Domokos et Nicolaus Hajdu. Magno Varadini. Impress. per Ignatium Joan. Bapt. Balent. Episc. Typogr. (4-r. 4. lev.)

Propositioes eX VnIVersa phILosophIa In orDIneM contractpe quos in relligiosae observantiae et grati an'imi testimonium honoribus . . . . P. Maurini . . . . dedicatae ac a F. Inno-

¹ Bozóky Alajos, A nagyváradi jogakadémia története, 78—80. l.

centis et F. Novatiano Ord. capucinatorum clericis professis Magno Varadini. Typis v. Seminarii, per Ign. Joan. Blent Typpgr. (4-r. 4. levél.)

Év szerint az eredmény a következő:

	Latin	Magyar	Német	Összesen
1771-ben	1	—	—	1
1772-ben	—	—	—	—
1773-ban	1	—	—	1
1774-ben	—	—	—	—
1775-ben	2	—	—	2
1776-ban	5	—	—	5
1777-ben	4	—	—	4
1778-ban	5	—	—	5
1779-ben	8	3	—	11
1780-ban	7	5	2	14
1781-ben	5	3	—	8
1782-ben	5	4	—	9
1783-ban	4	1	—	5
1784-ben	3	6	—	9
1785-ben	1	3	—	4
Év nélkül	3	1	—	4
Összesen	54	26	2	82

1785 szeptember 20-ikán Balent Ignác latin nyelvű kérvénnyel fordult a váradi püspökhöz, hogy őt, miután 14 éven át szolgált a papnöveldei nyomdát, ajánló levéllel lássa el, mert szakismeretei gyarapítása végett meg akar válni a nyomdától és a hazai nagyobb városokat akarja tanulmányozni. Kollonics püspök nem gördített akadályt Balent törekvése elé, kiszolgáltatta az elbocsátó és ajánló levelet, melyben különösen feldicséri, hogy kitünően érti mesterségét, példás erkölcsű, vallásos, a váradi nyomdát meglegedésre vezette és lelkiismerete sugallatát követve ajánlja őt.

Alig távozott Balent, csakhamar többen jelentkeztek a nyomda bérlete végett. Így Pestről, Pozsonyból is érkeztek ajánlók, de legtöbb kilátása volt Eizenberger Ferencz nagykárolyi nyomdásznak, kinek ajánlatát gróf Teleki Sámuel váradi kir. biztos terjesztette a püspök elé, mert »quum magna sit hic loci tam respectu commissionis hujus Regiae, quam etiam Academiae Typographiae necessitas.«

Azonban az egyházmegyei consistoriumban, mikor Bertalan Jakab administrator betérjesztette a beérkezett ajánlatokat, úgy határozott, hogy inkább eladja a nyomdát, mely különben sem hozott sok jövedelmet az intézetnek. De míg az árlejtést a debreczeni Szent-György-napi vásárkor megtartják, addig Eizenbergernek adták bérbe, feltéve, hogy megfelelő kaucziót tesz és havonként egy aranyat fizet bérösszegül. Egyszersmind megbízták egy leltár felvételével, minek Eizenberger meg is felelt és német nyelven terjesztette be. Volt pedig eszerint a nyomdában a különféle betűfajokból:

1. Tertia	antiqua	samt	den	cursiv	den	Centum	25.
2. Mittel	»	»	»	»	»	»	26.
3. Cicero	»	»	»	»	»	»	30.
4. German	»	»	»	»	»	»	32.
5. Titelschrift	von	ein	Pfund	...	...	...	18.
6. Köpeln	...	...	...	...	...	...	18.
7. Press	...	...	...	...	...	...	22.
Ferne:	13	St.	Kisten.				
	8	St.	Setzbretter.				
	3	St.	Kartenregister.				
	100	St.	Kail final.				

Den Centum schlechten Buchstaben 20.

Ez az első nyomdai leltár mit ismerünk, de ebből következtetve ezt nem is mondhatjuk valami gazdagnak.

A consistorium az árlejtést ki is hirdette, de úgy látszik nem igen volt eredménye, mert még 1786 április 24-ike után is érkeztek ajánlatok. Így 1786 szeptember 8-ikán Balent Bapt. Joh. Ign. sodalis apud Matthiam Trattner Pestini is értesülve a papnöveldei nyomda eladásáról, hajlandó ezt megvenni . . . »quos ego 1711 in saccis pulveribus copiosissimis intermixtos et confusos percepi. Nunc vero audio per Eizenbergerum absolute incapacem laborum typographicorum, in antiquissimum miserum statum perventuram prae-fatam typographiam,« de azért kéri a nyomdát.

Miért, miért nem, tény az, hogy a nyomdát nem adták el s azt Eizenberger Ferencz bérelte továbbra is és mint a papnöveldei levéltárban levő 1791-ik évi költségeloirányzatból látható, 51 renus forint és 36 krajczár évi bérért.

Meddig bírta Eizenberger a nyomdát, azt határozottan meg nem állapíthatjuk. Neve alatt kevés könyv jelent meg és az utolsót

1797-ből ismerjük. Kolofonja leginkább: Ex officina Eizenbergiana, vagy a magyar műveknél: nyomtattatott Eizenberger Ferencz Püspöki könyvnyomtató által.

Összesen 20 könyvét ismerjük, ezekből Petrik 16-ot felemlít, míg 4 könyvészetileg ismeretlen és ezek bibliográfiái leírása a következő:

Halotti prédikációk és versek, melyek néhai . . . Piskárkosi Szilágy Sámuel úrnak . . . eltemettetésekor MDCCLXXXV-ik esztendőben szent Jakab havának 24 napján Kovátsiban elmondattak; most pedig a Tekint. Nemes gyászos özvegynek köleségével bibocsáttattak: Nagy-Váradon. Ny. Eizenberger Ferencz Püsp. könyvny. által. MDCCLXXXVI. (4-r. 4 + 27 lap.)

Az Harmadik égnek útja, mellyet ama mi időnkbeli Illyesnek Fő Tiszteletű Tekintetes Nemes és Nemzetes Piskárkosi Szilágy Samuel úrnak a Helvetica confessiót tartó Eklésiák Tul a Tiszán levő Districtusának . . . superintendensének éppen Illyés napján a harmadik égbé lett felmeneteléről ki tanult és a KovátsI tekintetes Szilágy Vri gyászos VDVVarban szomorV éLő nyeLVel Le-festett szent Jakab havának XXIV-ik napján Kovács József a debreczeni ref. collegiumban akkori poeseos praeceptos. Nagy Váradon. Nyomtattatott Eizenberger Ferencz Püspöki könyvnyomtatója által MDCCLXXXVI. (4-r. 2 + 46 lap.)

Schaedium de praesenti statu Fabricarum et Manufacturarum in Hungaria atque modo promovendi rem sericeam. Magno Varadini ex Officina Eizenbergiana. MDCCXCIII. (8-r. 77 lap.)

Directorium officii divini in diocesi M. Varadiensi peragendi. 1794. Ex officina Eizenbergiana. (8-r. 120 l.)

Év szerint csoportosítva az eredmény a következő:

	Latin	Magyar	Összesen
1786-ban	5	3	8
1787-ben	—	1	1
1790-ben	—	1	1
1791-ben	1	1	2
1793-ban	3	1	4
1794-ben	1	—	1
1797-ben	1	—	1
Év nélkül	2	—	2
Összesen	13	7	20

1798 márczius 2-ikán Guttmann János Pál könyvkötő (bibliopega) veszi át a nyomdát bérbe az intézeti levéltár »Promiscua« részében meglevő latin szövegű szerződés értelmében, a következő feltételek mellett:

1. Bérlo köteles a nyomdát összes felszerelésével az átadott állapotban megőrizni, tisztán tartani és mint a saját tulajdonát oltalmazni.

2. Ha a bérlett tárgyakban a bérlo vigyázatlansága következtében kár esik, bérlo tartozik ezt kijavíttatni.

3. Ha a bérlett tárgyak valamelyike a bérlonek nem tetszik és újat vásárol vagy készítet, úgy a nemtetsző tárgyat a bérlo a szerződés lejártáig megőrizni tartozik és az intézet tetszésétől függ, valjon a bérlo által vásárolt vagy készítet tárgyakat átveszi-e?

4. Ha a nyomdai felszerelés használat következtében annyira rongálódnék, hogy az üzemnek szünetelnie kell, úgy ez a bérlo által bejelentendő és az intézeti gazdasági felügyelő fog esetleg a javításokról vagy újabb beszerzésekről gondoskodni.

5. A bérlo fizet évenként 54 rh. forintot és ezen kívül tartozik a vizsgálati kérdéseket az úgynevezet thesiseket ingyen kinyomatni; ezek azonban egy félvénel nagyobb terjedelműek nem lehetnek, az ehhez szükséges papíryanagot az intézet fedezi.

6. Minden nyomdaterméknek a következő jelzésekkel kell bírnia:

a) a város neve.

b) a nyomda neve e szavakkal: »Typis Jun. Cleri. V. Seminarii M. Varadenisis.

c) a bérlo neve.

d) a nyomtatás éve.

7. A felmondási idő három hó a bérlet év letelte előtt.

8. Bérlo constatálja, hogy a betük régiek, nagy részők romlott.

9. Bérlo a tulajdonos intézetnek jogot ad, ha a bérleti összeget a bérleti év folyamán le nem fizeti, úgy ezt ingó és ingatlan vagyonából megvehetik.

A szerződést, Guttmannon kívül, az intézet igazgatója: Jakab Bertalan és Sándor István írta alá. A szerződésen ott van Guttmann pecsétje, mely egyszersmind könyvnyomtatói jelvénye is: galambház előpárkányzatán áll egy szárnyait kiterjesztő, fejét jobbra hátra hajtó galamb s csőrében egy a galambház felsőbb részét átfogó mirtuskoszorut tart. A pecsét jobb felén a galambházra dölve egy paizs áll, melyen monogramja látható.

Ugyanekkor elkészítették a nyomdai felszerelés leltárát és ez a következő:

Nr.	Specificatio Typographiae	Quantum.
1.	Textt antiqua	—82 ¹ / ₂
2.	Textt cursiv	—26 ¹ / ₂
3.	Tertia antiqua	1.40
4.	Tertia cursiv	1.11
5.	Mittel antiqua	3.67
6.	Mittel cursiv	1.45
7.	Cicero antiqua	2.—
8.	Cicero cursiv	1.40
9.	Carmunt antiqua	1.44
10.	Carmunt cursiv	—52
11.	Litterae titulares duplicis generis majores	—48
12.	Litterae titulares sex ordinis minores	—30
13.	Scissae Litterae titulares duplicis ordinis	—33

Mindezek latin betűk.

No.	Litterae Germanicae	Quantum.
1.	Text antiqua	—89
2.	Tertia antiqua	1.11
3.	Mittel antiqua	1.05
4.	Cicero antiqua	—61
5.	Carmunt antiqua	—93
6.	Litterae titulares duplicis ordinis	—45
7.	Ornamentariae vulgo tzifrázó	—76
8.	Minisz vulgo striklázó	—12
9.	Linæ ad tabellas pertinentes	—72
10.	Litterae Valachicae et ad Caléndarias pertinentes litterae stigmatice vulgó jegybetűk	1.08
11.	Litterae malae et distractae	1.60
12.	Detto malae et distractae	—42
13.	Instertitia ad litteras	—11

No.	Accedunt instrumenta ad eandem Typographiam pertinentia.	Quantum.
1.	Praelum majus cum omnibus suis requisitis appertinentiis et instrumentis	1
2.	Navicula vulgo Schiff dicta	3
3.	Instrumenta pro collectione litterarum: unum ferteum, alterum lignum	2
4.	Formulae antiquae barae et attritae	122
5.	Tabulae ad conservandum Typum vulgo Setzbretter	4
6.	Regalia	6
7.	Formula pro fundendis lineis ex ligno	1

8.	Rotunda sella cum tribus pedibus	1
9.	Mensa pro lotione litterarum	1
10.	Modo accepi unam destructam cistam alias duas majores adhuc usuabiles	3.

Feltűnő, bár Guttmann 1798—1803. volt a papnöveldéi nyomda bérelője, mégis ez öt évi időszakból alig ismerünk néhány könyvet. Évszám szerint csoportosítva:

	Latin	Magyar	Német	Összesen.
1799-ben	—	1	1	2
1800-ban	1	—	—	1
1801-ben	3	—	—	3
1802-ben	—	1	—	1
1803-ban	1	—	—	1
Év nélkül	2	—	—	2
Összesen	7	2	1	10

Ezek közül Petrik ötöt ismer, míg a következő öt könyvészetileg ismeretlen:

Zur Feyer der Entbindung ihrer Hochwolg. der Frau Chararina von Tisza gebornen Gräfin Teleki 1799. (4-r. 2. lev.)

A hely nincs megjelölve, de a díszítésekből ítélve a papnöveldéi nyomda terméke.

Tentanem publicum e theologia dogmatico polemica quod . . . subiverunt R. D. Franciscus Kisfaludi, Joannes Bitskoss, Josefus Miklósi . . . Magno Varadini MDCCC. Typis Junioris Cleri V. Seminarii M. Varadiensis per Joann. Paulum Guttmann (8-r. 9 levél).

Tentamen publicum e theologia morali quod . . . subiverunt R. D. Joannes Nep. Tagen. Stephanus Rendek, Emericus Boross, Joannes Eramma. Magno Varadini. Anno Domini MDCCCI Typis Junioris Cleri V. Seminarii M. Varadiensis per Joann. Paulum Guttmann. (4-r. 4 levél + 44 lap + egy levél.)

Catalogus Cleri Dioceseos Magno Varadiensis. 1803. Typis Junioris Cleri V. Seminarii M. Varadiensis Joannem Paulum Guttmann (K. 8-r. 112 l.).

Regulae alumnorum seminarii cleri iunioris. M. Varadini. Typis Junioris Cleri V. Seminarii M. Varadiensis per Joannem Paulum Guttmann (4-r. 5 levél).

A papnöveldé, úgy látszik, évről-évre foglalkozott a végleges eladás eszméjével, mert időre-időre újabb és újabb ajánlatokkal keresték fel a püspököt. Így 1800 augusztus 8-án Kassáról Raedlitz Mihály folyamodik ezért a püspökhöz. Kérvényben felemlíti, hogy szakember, 9 év óta működik Kassán Landerer Ferencznél,

mint segéd, a nyomdát kész bérbe venni, mert hallá, hogy a püspök és káptalan a gondjaikra bízott nyomdánál »individuos requisitam artis Typographiae notitiam habente carere.« A kérvény sorsáról nem tájékoztat a püspökségi levéltár, de bizonyos, hogy nem lett kedvező eredménye, mert a nyomdát továbbra is Guttmann bírta.

1802 őszén ismét két ajánlkozó kereste fel leveleivel Zolnay Antalt, a papnövelde rektorát: Szigethy Mihály, a debreczeni városi nyomda vezetője és Gottlieb Antal, kinek Váczott volt nyomdája.

Zolnay közli is 1802 szeptember 13-ikán Szigethy Mihálylyal, hogy a nyomdát hajlandók bérbe adni, mert a jelenlegi bérlő Guttmann nem professionatus nyomdász. A seminariumnak a typosoknál és hozzá való eszközöknél egyebe nincsen és a bérbevevőnek kell helyiséggel birnia. Új betűkre szükség volna, de a papnövelde azt most nem szerezheti be. A betűk súlya 25 mázsát 13 fontot tesz ki. Szeretné, ha átvenné a betűket, mert hozzáértő és így használni tudná.

Szigethy úgy látszik továbbra is érdeklődött a nyomda sorsa után, mert Zolnay arról értesíti 1803 január 24-ikén kelt levelében, hogy levele egyedül a püspök halála miatt késett. Azzal még mindig nincsenek tisztában, eladják-e a nyomdát vagy csak bérbe adják. Ő jobb szeretné eladni, de ez nem egyedül tőle függ. Gottlieb is érdeklődik és a hiányokat saját betűivel pótolná. Viszont Guttmann, a bérlő is szeretné megvenni, ha eladódik és így bizonyára versenytárgyalás lesz.

A debreczeni nyomdász azonban ismét csak új betűk beszerzését sürgette, mire Zolnay újból értesíti (1803 február 22-ikén), hogy a szeminárium új betűket nem vehet és a régieket sem igazíttatja ki, pedig jól tudja enélkül a bérlő kenyerét sem keresheti meg, de mert Gottlieb azt ajánlja, hogy a hiányokat sajátjából pótolná és a mint az utak javulnak el is jön Váradra, ha meg egyeznek neki adják át a nyomdát, hogy a szeminárium a költségektől szabaduljon.¹

Gottlieb első levelét 1802 október 24-ikén intézte Zolnayhoz, kérve őt, akár eladásra kerül a nyomda, akár bérbe adják,

¹ Zolnay Antal leveleit lásd Biharvármegye levéltárában, 1805. 40. Fasc. VI.

szeretné ha ő nyerné el, mely esetben egy tanítványát küldené oda. Kiemeli »... nem sok van magyar országban, a kinek oly szép Typossa volna, mint nekem és a ki Hazánknak az állapotját úgy tudná mint én; tehát kár volna, ha olyan híres városban, nem volna híres Typographia . . . . Hiremet, nagyobb dolgomat tessék a Főtisztelendő úr secretarius Balogh úrtól itten megkérdeni . . . . én a városnak szószólója is vagyok ebből láthatja a Főtisztelendő úr, hogy jó keresztény, becsületes ember is vagyok.«

Zolnay válaszára sietve értesíti, (1803. január 6.), hogy most nem mehet Váradra mert rosszak az utak, de ha a nyomdát nem adják el, megadja érte a bért és ha ezt elnyeri, könyvkereskedést is nyit. Mindezt pedig azért teszi, mint egy utóiratban említi: »egyetlen egy fiam vagyok, annak akarnék iparkodni.«

Gottlieb kedvező választ nyert, mert egy újabb levelében (1803 február 4.) már arra kéri d. Takáts Károly váradi főgimnaziumi exhortatort, hogy őt a szerződéskötésnél és az átvételnél helyettesítse. »Látom, hogy a Főtisztelendő úr sokat reményl tőlem, én azt mondom, hogy meg nem tsalódik a Főtisztelendő úr maga feltett szándékában, mert kitelik belőlem, hogy édes Hazámnak ebben tökéletesen szolgálhassak, ... mihelyest engem fog a Főtisztelendő úr personaliter látni, mindjárt fogja tapasztalni, hogy jó szándékában meg nem csalódott. . . . Míg magamévá nem teszem a typographiát nem sokat tehetek, mért híresíteném? Hogy drágábban megvehessék? Tehát eleintén, úgy gondolom, hogy tsak lassan kell vele bánni. Ha megvehetem meglássa a Főtisztelendő úr, hogy Magyarországon nem léssen párja. És N. Váradnak ez által nagy híre és neve léssen. Mert még nintsen Magyarországon egy tökéletes Typographia, leszen N. Váradnak az a gyönyörűsége, hogy ottan a leghíresebb typographia existál.«

Tényleg a nyomdát Gottlieb Antalnak adták át bérbe 1803 márczius 2-ikán. Guttmann ismét leltárt készítetett az átadott felszerelésről, melyen Simon Sánta Ferencz nyugalmazott váradi postamester szerepel tanuként, míg az intézet képviselőjében Zolnay Antal tanulmányi felügyelő van aláírva. A leltárt összehasonlítva a 1798-ik évvel több helyen szaporodást tüntet fel és azért nem találok érdektelennek közölni:

No.	Specificatio Typographiae	Quantum.
1.	Textt antiqua	— .97
2.	Textt cursiv	— .33
3.	Tertia antiqua	1.46
4.	Tertia cursiv	1.21
5.	Mittel antiqua	3.60
6.	Mittel cursiv	1.52
7.	Cicero antiqua	2.21 ¹ / ₂
8.	Cicero cursiv	1.60
9.	Carmunt antiqua	1.58
10.	Carmunt cursiv	— .57
11.	Litterae titulares duplicis generis majores	— .56 ¹ / ₂
12.	Litterae titulares sex ordinis minores	— .48
13.	Scissae Litterae titulares duplicis ordinis	— .40

No.	Litterae Germanicae	Quantum.
1.	Text antiqua	— .97
2.	Tertia antiqua	1.05
3.	Mittel antiqua	1.10
4.	Cicero antiqua	— .62
5.	Carmunt antiqua	1.09
6.	Litterae titulares duplicis ordinis	— .50 ¹ / ₂
7.	Ornamentariae vulgo tzifrázó	— .78
8.	Minisz vulgo striklázó	— .19 ¹ / ₂
9.	Lineae ad tabellas pertinentes	— .97
10.	Litterae Valachicae et ad calendarias pertinentes litteraa stigmatica vulgo jegybetük	1.19
11.	Litterae malae et distractae	1.19
12.	Litterae malae et distractae	— .40
13.	Interstitia ad litteras	— .17 ¹ / ₂

Az instrumentumok leltára összehasonlítva az 1798-iki leltárral, csak annyiban mutat fel eltérést, hogy az 5. pont alatti Tabulae ad conservandum Typum vulgo setzbretter-ből 7 van feljegyezve.

Ugyanezt a leltárt vette át Gottlieb Antal, kinek szerződése azonos Guttmanéval, csupán két pontnál van eltérés. Az 5-ik pont ugyanis az 54 rh. forintnyi bérösszezen kívül kiköti, hogy a bérlő tartozik a papnövelde számára, ha kívánatlik »holmi tselédeknek való conventióis leveleket kinyomtatni, melyekre a papirost a Nemes szeminarium fogja adni.«

Az utolsó pontban pedig meg van jegyezve, ha a bérlő a bérlési év letelte előtt a bérbevételtől visszalép, úgy tartozik az egész évi bérösszeget megfizetni.

A bérlet azonban nem tartott soká. Az intézet bevételi könyveiben csak egyszer fordul elő 1804 július elsején, mikor Gottlieb 16 hónapról pótlólag egyszerre fizette le a bérleti összeget: 71 frt 54 krt. Ugyanaz nap megvette örök áron 1000 rh. forintért a nyomdát, miből bizvást arra következtethetünk, hogy Gottliebnek kifizetődött a nyomda vezetése, forgalma. A vételi szerződés hiányzik ugyan a papnöveldei levéltárban, de e helyett megvan ama fogalmazvány, mit Gottlieb e czélből készíttetett és ennek pontjai a következők:

1. Hogy a nemes szeminárium typhographiáját örökös Jussal irrevocabiliter által vettem 1000 rh. frtban, noha annyit nem ér, mindazáltal a szeminárium azzal is segítettik

2. Új esztendeig megmarad még az arenda.

3. Mivel nállam marad a kapitalis obligalom magamat minden esztendőben az 50 frtokat (Interest) 5 pro cento lefizetni.

4. Midőn pedig tetszeni fog, a szemináriumnak töllem a kapitalist felvenni, engemet 3 hónapokkal elébb premoviáljon.

5. Ha idővel a Nemes szeminárium más új typhographiát akarna felállítani, akármely móddal én annak ellentállani nem fogok, de azonban én is megmaradjak ezen mostan szerzett örökös jussomban.

6. Ha történetből más Typographus akarna itten akármely időben Typographiát fölállítani (a szemináriumon kívül) velem együtt köteles leszen a szeminárium ezt meggátolni, úgy hogyha processusra kerülne is a dolog unitis viribus ellene állítani.

Feltűnő e szerződésben, hogy mennyire törekszik Gottlieb szerzett jogát megvédeni. A szemináriumot hívja támogatásul, ha netán egy újabb nyomda felállítására törekednének.

Részünkről ennek okát abban keressük, hogy már 1787 óta a megyében egy második nyomda is működött Diószegen, mely ha 1791-ben a nyomdász, Medgyesi Pál halálával meg is szűnt,¹ de a teljes felszerelés 1798 óta Váradon volt és özvegye

¹ A diószegi nyomdáról vajmi kevés adat maradt fenn. Molnár János »Bihar Diószegi ev. ref. egyház múltja és jelene« (1885) című művében még évszámmal sem jelöli az alapítás évét. Felállítását, úgy látszik összefüggésbe hozhatjuk a Diószegen fennállott hat osztályú particula iskolával. Az engedélyt 1787 július 4-ikén nyeri II. József császártól 31470 sz. alatti leirattal. Működéséről vajmi keveset tudunk. Keresztesi József egykorú eredeti

keresett reá vevőt. Gottlieb úgyszólván biztosra vette, hogy előbb-utóbb akadni is fog ilyen és ezért törekedett szerzett jogainak megvédésére.

A papnöveldei nyomda, mely 63 éven át szolgálta az egyház, a város, a megye kulturális érdekeit és ez idő alatt számos könyvvel gazdagította a hazánkban megjelent művek számát, korának egyik figyelemre méltóbb nyomdája. Ha felszerelése nem is gazdag, értéke eladásakor még az 1000 rh. frtot sem érte el, de kétségkívül nagyobb feladatok megoldására képes. Az ismert leltárak bizonyítják a betűk sokféleségét és a megjelent művek igazolják, hogy külső csinre, díszes kiállításra, tiszta nyomásra, sajtóhibátlan megjelenésre törekedtek. Ha itt-ott némi sülyedés is mutatkozik, sőt van idő mikor daczára az ismert nyomdásznak, Váradon megjelent művet nem ismerünk, részünkről ezt nem stagnációnak tartjuk, hanem úgy véljük, ez évekből a megjelent könyvek még ismeretlenek, lappanganak és a jövő hivatása lesz ezeket felszínre hozni. Nyomdászai közül többen ügyességükkel lendületet adtak a nyomdának. Különösen Balent Ignác, ki maga is kísérletet tett az irodalmi téren, érdemel figyelmet. Maga köré gyűjté a megyebeli írókat és egyesektől, mint Gánoczy Antaltól, Keresztúri Józseftől, Miller Jakab Ferdinándtól éveken át nyomtatott könyveket. A sajtónak befolyása a szellemi élet felvirágzására tehát kétségtelen. Ne feledjük, Váradon ekkor a gimnáziumban jezsuiták, a szemináriumban pálosok a tanárok, míg a Ferenczrendiek

naplójában (1868-i kiadás 174. l.) a következő feljegyzést találjuk : »Medgyesi Pál debreczeni lakos, ki az odavaló typografiában sok ideig collaborator vala, Debreczent odahagyván, Diószegen tipografiát állított fel, maga költségén, mely hogy meglehessen még Váradon laktomban sokat munkálkodtam gróf Telekinél, meglévén tehát 1788. ugyan az én verseim nyomtatódtak ki benne legelőször ily titullal : Keresztván vitéznek Fegyver ellen való orvossága, az Isten félelme etc. Melly verseket írtam néhai mélt. Oberleutinant Csanádi Sámuel, mint régi jóakaró Uram eltemettetésének alkalmatosságára ad 7. Febr. 1788.« A 177. oldalon megemlíti, hogy Szénás József özvegye és leánya temetésekor (1789. márcz. 8.) mondott halotti actiók és versei is ki fognak nyomattatni Diószegen, hol versei már elhagyták a sajtót. 1791. végén (361. l.) mondja, hogy versei kinyomattattak Diószegen, de félbeszakadtak, mert meghalt a nyomdász Medgyesi Pál. Özvegye Váradra költözött és ott veszi meg tőle a nyomda felszerelését 1804-ben Szigethy Mihály. Mint a biharvármegyei levéltárban levő 1805. aug. 27-én kelt irat tanúsítja, már 1798 óta lakott Váradon Medgyesi Pál özvegye és veje Rábai István, ki factor volt.

a szószéken hirdették a vallás tanait. A megnyilt jogakadémia is hozzájárul az írói élet felvirágzásához és ha a sajtó alól kikerült könyvek, termékek mégis leginkább egyházi jellegűek, tankönyvek, halotti bucsúztatok vagy névnapi köszöntők és csak elvétve találunk köztük pásztori játékokat, verseket, ne feledjük, hogy hazánkban ez időtájt ilyen jellege van az irodalomnak és csak II. József császár szabadelvű intézkedései, eszméi hoznak új szellemet, új irányt az irodalomba is. Az pedig tagadhatlan, hogy egyedül a papnöveldéi nyomda működésének köszönhető, hogy csakhamar a XIX. század elején, már oly lendületet ér a váradi nyomdászat, hogy két nyomdász talál itt megélhetést.

Mérlegelve tehát a nyomda kulturális hatását, elért sikerét, be kell ismernünk működése horderejét, hatásának fontosságát, mely pezsgésbe hozta a XVIII. század végén Várad szellemi életét.

AZ APOSTAGI GRADUÁL.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

Énekeskönyveinkről közzétett jegyzékemben ¹ *Apostagi kódex* néven emlékeztem meg róla. Rövid leírásom adatait abból a dolgozattól vettem, mely a *Figyelőben* (1878. I. 156—164 l.) egykori tulajdonosától »Kéziratos Énekeskönyveink« cím alatt jelent meg. Iparkodtam, hogy abból csupán a kétségtelennek látszó adatokat vehessem át, s így írtam azután, hogy a kézirat Varasdy Lajos tulajdonába Szokolai Istvántól, egy apostagi polgárembertől került, hogy nagy negyedréttü s a XVI—XVII. századból való. Ezek mellett az elfogadhatónak látszott adatok mellett megmaradva, nem tértem ki a dolgozatnak arra a részére, mely az apostagi kódexet az ismert protestáns graduálok mellé állítja, mert ezek rendszerint másodréttűek s nem a Szenczi Molnár-féle zsoltárokat tartalmazták. Különben is óvatosságra intettek ama tapasztalatok, a melyeket már énekeskönyveink leírásai közben leltem s így az apostagi kódexet sem a graduálok, sem a kantionalisok közé föl nem vehettem. Meg kellett elégednem azzal, hogy felsorolván nyilván tarthassam, várva azt a kedvező időt, mely a kódexet fölszínre veti.

Ez az alkalom nem késett soká. Varasdy Lajos, a kódex tulajdonosa, egyéb énekköltészeti emlékekkel együtt ezt is áruba

¹ Énekeskönyveink a XVI—XVII. században. Budapest. 1899. 67. l.